

ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

УДК 504.062.2

DOI: <https://doi.org/10.32847/business-navigator.61-23>

Мареха І.С.

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри міжнародних економічних відносин
Сумський державний університет

Бондаренко С.І.

студентка
Сумський державний університет

Marekha Iryna

Candidate of Sciences (Economics),
Senior Lecturer at the Department of
International Economic Relations
Sumy State University

Bondarenko Sofia

Student
Sumy State University

АКСІОЛОГІЧНА ІНВАРІАНТА РАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Мареха І.С., Бондаренко С.І. Аксиологічна інваріанта раціонального природокористування.

У статті обґрунтовано доцільність застосування аксиологічного підходу під час вирішення економічних проблем раціонального природокористування. Запропоновано визначення екологічних цінностей та розкрито їхній економічний зміст. Здійснено класифікацію екологічних цінностей та встановлено, що вони можуть виступати як матеріальними носіями корисності, так і нематеріальними. Доведено, що екологічні цінності інкорпуються в екологічну культуру, яка за своїм економічним змістом є індикатором якості економічного зростання. Проведено порівняльне оцінювання підходів до природокористування, що ґрунтуються на техноцентричних та екоцентричних методах ведення економічної діяльності. Виявлено, що екоцентричний метод є ціннісно-орієнтованим. Проаналізовано методи аксиологізації природокористування.

Ключові слова: екологічні цінності, аксиологія, техноцентризм, екоцентризм, раціональне природокористування.

Мареха И.С., Бондаренко С.И. Аксиологическая инварианта рационального природопользования.

В статье обоснована целесообразность применения аксиологического подхода при решении экономических проблем рационального природопользования. Предложено определение экологических ценностей и раскрыто их экономическое содержание. Осуществлена классификация экологических ценностей и установлено, что они могут выступать как материальными носителями полезности, так и нематериальными. Доказано, что экологические ценности инкорпорируются в экологическую культуру, которая по своему экономическому смыслу является индикатором качества экономического роста. Проведено сравнительное оценивание подходов к природопользованию, которые основываются на техноцентрических и экоцентрических методах ведения экономической деятельности. Определено, что экоцентрический метод является ценностно-ориентированным. Проанализированы методы аксиологизации природопользования.

Ключевые слова: экологические ценности, аксиология, техноцентризм, экоцентризм, рациональное природопользование.

Marekha Iryna, Bondarenko Sofia. Axiological invariant of the rational nature management. In the article, the authors focus on the problem of adopting axiological approach to contribute to solving economic problems of rational nature management. By axiological approach, the authors mean value-based one which is concentrated basically on ecological values. Such theoretical model can be based on the assumption that ecological values are core values within the concept of sustainable development as they serve to preserve natural resources for future generations. In doing so, the ecological values possess huge futuristic potential and are different from another goods

in impossibility to apply to them the law of diminishing marginal utility. Moreover, these values are transferred from one generation to another through different public channels and obtain the ability to perform the functions of ecological currency. It has been stated in the article that ecological values as basic category of axiological approach are incorporated into ecological culture that can be used as an ecologically-related indicator for determining the quality of economic growth. It was revealed in the paper, that the fundamental significance for the research has the classification of ecological values. The proposed classification showed that the analyzed values may obtain the form of material (natural resources, environmentally-friendly goods, etc.) and non-material values (human health, agromonomical knowledge, love to the nature, etc.). It was analyzed that economic activity closely related with the nature management can be conducted in two global ways: techno-centric approach and eco-centric way. The authors of the article are confident that eco-centric approach is value-oriented one and make an assumption that such approach can serve as an ideal model for the contemporary practice of nature management. It has been outlined that the incorporation of ecological values factor into the sphere of economic activity is crucially important for the axiologization of nature management. The authors revealed thirteen manifestations of such nature management axiologization. It is important to mention that the central idea of the article implies the total identification of rational nature management with value-oriented resource-related economic activity. The authors conclude that ecological values are the invariant for the rational nature management.

Key words: ecological values, axiology, techno-centrism, eco-centrism, rational nature management.

Постановка проблеми. Раціональне природокористування стає об'єктом та основною метою підприємницької діяльності у рамках концепції сталого розвитку. У цьому контексті експлуатація природних ресурсів виступає не стільки джерелом отримання економічних вигід, скільки способом збереження та передачі екологічних цінностей для майбутніх нащадків. Фактично йдеться про формування аксіологічної моделі природокористування, тобто такої, що заснована на ідеї міжпоколінної трансмісії екологічних цінностей. Саме такий підхід відповідає пріоритетам сталого розвитку, центральним питанням якого є турбота про наступні покоління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні натуралістичні дослідження екологічних цінностей стосуються переважно до рівня аналізу морських екосистем [1] та біологічного різноманіття [2]. Водночас існує низка соціологічних досліджень [3; 4], що розглядають екологічні цінності як елемент світогляду. Втім, майже недослідженими залишаються питання формування аксіологічної моделі раціонального природокористування та її економічної інтерпретації. Подолання зазначеного недоліку обумовило вибір теми дослідження.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є обґрунтування доцільності застосування аксіологічного (ціннісного) підходу під час вирішення економічних проблем раціонального природокористування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Природа сама по собі має велику етичну цінність, тому процеси охорони, збереження, відтворення та конструктивного перетворення природних ресурсів виступають інваріативною складовою частиною природоаксіологізації. Під терміном «природоаксіологізація» нами розуміється такий рівень раціоналізації природокористування, за якого відбувається посилення ціннісно-екологічної компоненти економічних відносин, забезпечується міжпоколінна трансмісія екологічних аксіологій через систему суспільних каналів, а також створюються умови для міждержавного крос-культурного діалогу на засадах сполучення екологічних та економічних інтересів. Екологічні цінності є елементом екологічного світогляду (менталітету) суспільства. Втім, екологічний менталітет не виступає лише пасивним відображенням

екологічної свідомості певної спільноти, а є, на наш погляд, проактивною складовою частиною економічного механізму раціонального природокористування, який потребує удосконалення на основі врахування аксіологічного чинника.

Екологічні цінності, відображаючи співвідношення між попитом на екологічну якість довкілля та його пропозицією, мають фундаментальне значення для економічного розвитку будь-якої країни. Виступаючи носіями матеріальної та нематеріальної екологічної культури у сучасному глобальному економічному середовищі, екологічні цінності набувають функцій екологічної валюти суспільства.

Не вдаючись до філософського аналізу поняття «цінність», під екологічними цінностями будемо розуміти екологічні блага та послуги, наділені суспільною корисністю, яка фіксується у менталітеті суспільства у формі природо-сприйняття (наприклад, любов та шанобливе ставлення до землі), природо-пізнання (наприклад, агрономічні знання) та природо-освоєння (наприклад, досвід раціонального природокористування). Таке визначення пов'язує в єдиний комплекс матеріальні та нематеріальні аспекти екологічних цінностей. Матеріальна сторона екологічних цінностей розкривається передусім через цінності-блага (природні ресурси) й частково через цінності-послуги (наприклад, гумусоутворення). Нематеріальні цінності охоплюють переважно цінності-послуги (наприклад, підтримка фізичного та духовного здоров'я), цінності-емоції (природо-сприйняття), а також когнітивні (природо-пізнання) та емпіричні цінності (природо-освоєння).

Екологічні цінності інкорпуються в екологічну культуру. Як еколого-економічна категорія культура природокористування набуває двоїстої визначеності, а саме екологічна культура є тотожною кватному споживанню природних ресурсів (як екологічна категорія); екологічна культура утворюється у середовищі екологічних інвестицій (як економічна категорія). Екологічне інвестування може розглядатися як дієвий механізм економічного управління природокористуванням. Термінологічне визначення екологічної культури у сфері природокористування полягає у розумінні її як усталених економічних відносин, ціннісною прерогативою яких є раціональне поведіння суб'єктів

Техноцентричний та екоцентричний методи природокористування [3]

Техноцентризм	Екоцентризм
Економіка – найвища цінність	Екологія – найвища цінність
Використання природних ресурсів	Захист довкілля
Креативний підхід до природи	Збереження природи
Володарювання людини над природою	Людина як частина природи
Індивідуальні цінності	Колективні цінності
Орієнтація на власні потреби	Орієнтація на співтовариство
Ресурси як приватна власність	Природа як суспільне благо
Антропоцентризм	Екоцентризм
Центрація на людині	Центрація на природі
Захист прав людини	Захист прав живої природи
Користь індивідуума	Виграш екосистеми
Активне управління	Пасивне управління
Операторський режим управління	Автоматичний режим управління
Зовнішнє спонукання	Внутрішня мотивація
Система як сума складових частин	Холізм, цілісність
Свобода волі	Взаємне спонукання
Утилітарна оцінка	Естетична оцінка
Локальність	Глобальність
Обмежена увага	Обмежені ресурси
Міжособистісна конкуренція	Кооперація

господарювання з навколишнім природним середовищем, що забезпечує отримання ними стійких економічних переваг. Екологічна культура полягає у відмові від виробництва «небажаних» продуктів (екологічних екстерналій, а саме забруднення довкілля, вичерпання природних ресурсів) на користь «бажаних» продуктів (економічних благ, сукупна вартість яких визначає рівень економічного зростання). Фактично за своїм економічним змістом екологічна культура є індикатором якості економічного зростання.

Огляд наукової літератури дає змогу констатувати, що існує два принципових методи організації процесів природокористування, а саме техноцентричний та екоцентричний (табл. 1).

Як видно з табл. 1, екоцентричний метод є ціннісно-орієнтованим. Розуміючи під базовими цінностями граничну продуктивність природних ресурсів та еко-

системних послуг, ми допускаємо, що екологічні аксіології виступають структуроутворюючими елементами екоатрибутивного світогляду суб'єктів господарювання. Фактично має йтися про процеси аксіологізації природокористування, тобто інкорпорування фактору екологічних цінностей у практику економічної діяльності.

Форми та методи екологічної інкультурації природокористування наведені у табл. 2.

Екологічно виправдана економічна діяльність передбачає орієнтацію на певні еталонні показники еколого-економічного розвитку, що виправдовують необхідність застосування методів природогосподарювання, дружніх до довкілля. Екологічно обумовлена економічна діяльність є традиційним напрямом екологічної економіки, орієнтує господарську діяльність на екологічні імперативи суспільного розвитку, поява яких зумовлена вимогами збереження середовища

Таблиця 2

Методи аксіологізації природокористування

№	Підходи	Форми екологічної інкультурації природокористування
1	Ідеалізм	Екологічно виправдана економічна діяльність
2	Традиціоналізм, антеїзм	Екологічно обумовлена економічна діяльність
3	Монетаризм	Екологічно ефективна економічна діяльність
4	Маржиналізм	Екологічно допустима економічна діяльність
5	Егалітаризм	Екологічно збалансована економічна діяльність
6	Віталізм	Екологічно безпечна економічна діяльність
7	Футуризм	Екологічно відповідальна економічна діяльність
8	Менеджеризм	Екологічно орієнтована економічна діяльність
9	Оптималізм	Екологічно обґрунтована економічна діяльність
10	Універсалізм	Екологічно гармонізована економічна діяльність
11	Раціоналізм	Екологічно доцільна економічна діяльність
12	Реформізм	Екологічно стійка економічна діяльність
13	Фемінізм	Екологічно дбайлива економічна діяльність

Джерело: запропоновано авторами

людського існування. Монетарна концепція розглядає раціональне природокористування як екологічно ефективну економічну діяльність і забезпечує відповідну оцінку через співставлення доходів та витрат, виражених у вартісних показниках. Екологічно допустимі межі економічної діяльності вивчаються з позицій маржинальної теорії природокористування. Екологічно збалансована, або егалітарна, економічна діяльність виражається у пошуку точки рівноваги між потребами людини та можливостями природи, встановлюючи баланс між екологічними та економічними важелями суспільного буття. Вітальна концепція природокористування полягає в тому, що людина бере на себе відповідальність за дотримання «правил безпеки» на планеті. Футуризм є похідним від вітальної концепції і тісно пов'язується з теорією поколінь у природокористуванні. Практика керованого управління природокористуванням, або менеджеризм, знаходить відображення в екологічно орієнтованій, тобто керованій, економічній діяльності. Екологічно обґрунтована економічна діяльність спирається на обчислення оптимальних пропорцій у системі природогосподарювання та прийняття на цій основі оптимальних управлінських рішень. Екологічно гармонізована економічна діяльність спирається на універсальні закони єдності людини й природи, розвиток екологічної свідомості, переорієнтацію

усього соціального прогресу на гармонізацію з живою природою. Екологічно доцільна економічна діяльність є класичним методом раціонального природокористування, який охоплює рівні природо-охорони, природо-відтворення та екоконструктивного природо-перетворення. Новітня ж концепція сталого розвитку може бути імплементована у сучасну економічну практику лише завдяки реалізації низки кардинальних екологічних реформ.

Висновки. Ідентифікація аксіологічної інваріанти раціонального природокористування слугує функцією методу для досліджень проекологічних ціннісних орієнтацій певної соціальної спільноти. У методичному аспекті екологічні цінності, тобто наділені суспільною корисністю екологічні блага та послуги, які фіксуються у суспільній свідомості у формі природосприйняття (любов до землі) та природопізнання (екологічна справедливість), відрізняються від традиційних благ неможливістю застосування до них закону спадної граничної корисності (граничної суспільної цінності). Прийдешні покоління живуть в умовах безпрецедентного вибору між альтернативними варіантами використання природних ресурсів. Врахування цього ефекту в економетричних моделях оцінювання аксіологічного потенціалу природокористування формує напрями подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Your Marine Values: Public Report. Institute for Marine and Antarctic Studies, 2013.
2. The Economic, Social and Ecological Value of Ecosystem Services: A Literature Review: Final Report to the Department for Environment, Food and Rural Affairs. 2005.
3. Титаренко Л. Система екологических ценностей населения Республики Беларусь. *Социология*. 2012. № 3. С. 112–122.
4. Станек О., Староста П., Столбов В. Удовлетворенность местом жительства в малых поселениях: экологический фактор. *Социологические исследования*. 2001. № 7. С. 97–105.

References:

1. Your Marine Values: Public Report (2013) Institute for Marine and Antarctic Studies.
2. The Economic, Social and Ecological Value of Ecosystem Services: A Literature Review: Final Report to the Department for Environment, Food and Rural Affairs (2005).
3. Titarenko L. (2012) Sistema ekologicheskikh tsennostey naseleniya Respubliki Belarus' [System of ecological values of the population of the Republic of Belarus]. *Sotsyologiya* [Sociology], no. 3, pp. 112–122. (in Russian)
4. Stanek O., Starosta P., Stolbov V. (2001) Udovletvorennost' mestom zhitel'stva v malykh poseleniyakh: ekologicheskiy faktor [Satisfaction with the place of residence in small settlements: an environmental factor]. *Sotsyologicheskiye issledovaniya* [Sociological research], no. 7, pp. 97–105. (in Russian)